

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชน ถอดบทเรียน ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน และเปรียบเทียบกระบวนการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูนกับเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในหมู่บ้านที่มีบริบทคล้ายกัน

รูปแบบในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจากชาวบ้านบ้านดงผาปูน และกลุ่มผู้ร่วมจัดการป่าชุมชนแบ่งเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่สังกัดหน่วยงานรัฐและเครือข่ายการทำงานจากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) และข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ

1. ประเพณีความเชื่อของชุมชน และประวัติของชุมชนในการสร้างป่าชุมชน ศึกษาจาก แหล่งข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พระในหมู่บ้าน หมอพิธีกรรมของหมู่บ้าน และปราชญ์ชุมชน
2. แนวคิดและความเชื่อของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในการใช้ประโยชน์จากป่า ศึกษาจาก กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในหมู่บ้าน
3. การจำแนกประเภทป่า การกำหนดแนวเขตป่าที่ชัดเจน ระบบการจัดการสมบัติ ของส่วนรวมของชุมชนและปัจจัยเอื้อต่อการรักษาป่า ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พระในหมู่บ้าน หมอพิธีกรรมของหมู่บ้านและปราชญ์ชุมชน
4. ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มผู้นำ ชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน

5. การมีทรัพยากรอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นตัวได้และผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากร ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน
6. ความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนของชาวบ้านที่มีการเข้าใช้ ทรัพยากรจากป่าชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน
7. การจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ หัวหน้าครอบครัวและผู้ใหญ่บ้าน
8. การครอบครองสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ผู้นำชุมชน และหัวหน้าครอบครัว
9. การสร้างเครือข่ายการทำงานจากภายนอก ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน
10. ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน
11. การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนของชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ชนิดของของป่าและช่วงเวลาการใช้ประโยชน์โดยแบ่งเป็นฤดู ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ประธานกลุ่มแม่บ้าน ชาวบ้านที่มีการเข้าใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนและหัวหน้าครอบครัว
12. การจัดการคนของชุมชน กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อหวงห้าม การควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนและกิจกรรมที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชน
13. การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน
14. การทำงานของหน่วยงานรัฐและองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตร อำเภอบ่อเกลือและเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ 9 (พมพ.9) อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
15. กิจกรรมต่างๆของชุมชนที่สร้างขึ้นสร้างความมั่นคงให้กับป่าชุมชน ศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นประจําหมู่บ้าน พระในหมู่บ้าน หมอพิธีกรรมของหมู่บ้าน ปราชญ์ชุมชนและกลุ่มเยาวชน

ข้อมูลทุติยภูมิ

1. บริบทของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาจากข้อมูลพื้นฐานที่ทำโดยสำนักงานอำเภอบ่อเกลือ
2. ประวัติของชุมชนในการสร้างป่าชุมชน ศึกษาจากบันทึกประวัติหมู่บ้านที่ทำโดยผู้นำชุมชน
3. เงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ศึกษาจาก หนังสือ ตำราและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องจากห้องสมุด

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นชาวบ้านบ้านดงผาปูนและกลุ่มผู้ร่วมจัดการป่าชุมชน แบ่งเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่สังกัดหน่วยงานรัฐ และเครือข่ายการทำงานจากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ประกอบไปด้วยบุคคลต่างสถานภาพทางด้านสังคมและบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ผู้นำชุมชนแบ่งเป็นผู้นำทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำเป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นประจำหมู่บ้าน ผู้นำไม่เป็นทางการ ได้แก่ พระในหมู่บ้าน หมอพิธีกรรมของหมู่บ้านและปราชญ์ชุมชนจำนวน 15 คนศึกษาจากประชากรทั้งหมด
2. กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยใช้การหาข้อมูลแบบบอกต่อ (Snowball sampling) จำนวน 4 คน เป็นผู้บุกเบิกหมู่บ้าน ศึกษาจากประชากรทั้งหมด
3. ประธานกลุ่มแม่บ้าน 3 กลุ่มจำนวน 3 คนศึกษาจากประชากรทั้งหมด
4. ชาวบ้านที่มีการเข้าใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนและหัวหน้าครอบครัวจำนวน 47 คน แม่บ้าน 47 คน ศึกษาจากประชากรทั้งหมด
5. เจ้าหน้าที่สังกัดหน่วยงานต่างๆ ที่มีการสนับสนุนการจัดกิจกรรมด้านการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตร อำเภอบ่อเกลือและเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ 9 เป็นต้นจำนวน 10 คนใช้การหาข้อมูลแบบบอกต่อ (Snowball sampling)
6. เยาวชนของหมู่บ้านดงผาปูน 47 คนเป็นตัวแทนของแต่ละครัวเรือนศึกษาจากประชากรทั้งหมด

3.3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

- 3.3.1 การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบนำสัมภาษณ์ เป็นแบบนำสัมภาษณ์ที่กำหนดประเด็นคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบคำถามแสดงความคิดเห็น โดยคำถามที่ใช้และลำดับคำถามสามารถเปลี่ยนแปลงและยืดหยุ่นได้ นั่นคือผู้ศึกษามีอิสระในการตัดแปลงคำถามให้เหมาะสมกับสถานการณ์แต่ก็เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการเพื่อให้ผู้ตอบมีอิสระในการตอบ ทั้งนี้ผู้วิจัยสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยตนเองทั้งหมด
- 3.3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมใช้ในการเก็บประเด็นในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ต่างๆ เช่นการเข้าสังเกตการณ์การประชุมของหมู่บ้านและการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านคู่กับกล้องถ่ายภาพและเครื่องบันทึกเสียง ใช้บันทึกภาพและเสียงที่ได้จากการสังเกตและเป็นหลักฐานประกอบในการเขียนงานวิจัย
- 3.3.3 การสนทนากลุ่ม เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนโดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก 7-8 คนในประเด็นที่สนใจ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลและทำให้เกิดข้อสรุปที่ชัดเจนและใช้สมมุติฐานที่กสำหรับบันทึกจากสนทนาและปรากฏการณ์ที่พบเห็นในชุมชนในประเด็นที่สนใจ

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

- 3.4.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลที่รวบรวมได้ โดยแยกให้เห็นถึงส่วนประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้น จัดหมวดหมู่และสรุปเพื่อให้เห็นสาระสำคัญที่เป็นข้อค้นพบ เรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว ในลักษณะของเรียงความ เรื่องเล่า การถอดเทปบทสนทนา ใช้วิเคราะห์บริบทชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับการจัดการป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่า รูปแบบ วิธีการในการจัดการป่าชุมชนและเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านกับเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ
- 3.4.2 การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Inductive Analysis) เป็นการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น พิธีกรรม การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การทำงาน เมื่อผู้วิจัยได้เห็นหรือสังเกตเหตุการณ์ต่างๆ แล้วจึงลงมือสรุปผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ในส่วนของ ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านกับเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

3.4.3 การวิเคราะห์ความเชื่อมโยง (Connectivity Analysis) ผู้วิจัยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลุ่ม จำแนกและอธิบายว่ากลุ่มคนต่างๆ ในสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร มีรูปแบบความสัมพันธ์อะไรบ้างและแต่ละรูปแบบเกิดขึ้นในบริบทเช่นใด โดยศึกษาจากความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน เพื่ออธิบายให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่ออธิบายมาตรการและกลไกวิธีการที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จในกระบวนการจัดการทรัพยากร การจัดการคนและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลที่สามารถนำไปสู่การถอดบทเรียนถึงปัจจัยหลักของความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน